

Analyzing the Cohesion of the “Second Phase of the Revolution” Statement via Repetition Analysis (Based on the Halliday and Hasan Approach)

Akbar Ghafouri

Assistant Professor, Department of Political Science, Yazd University, Yazd, Iran.
(Corresponding Author).

a.ghafouri@yazd.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Erfan Ataei

PhD Student in Political Science, Yazd University, Yazd, Iran.

Erfanataee99@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Abstract

Cohesion refers to the structural and coherent link between the parts of a text that causes it to appear as a meaningful discourse whole. This theory was first proposed by Halliday and Hasan in 1976. From the perspective of these two linguists, cohesion is formed through elements such as reference, ellipsis, substitution, conjunctions, and lexical cohesion. Lexical cohesion is itself divided into two categories: “repetition” and “collocation.” The repetition of a word, whether lexical or semantic, in addition to creating continuity between sentences, helps to highlight that word in the text. Within the aforementioned theoretical framework, the present study was conducted with a descriptive-analytical approach, aiming to examine the role of the cohesive component of “repetition” in creating textual continuity in the “Second Phase of the Revolution” statement—as a political and strategic text—and to explain its role in highlighting the concepts and themes of the text. The findings from the data analysis indicate that Ayatollah Khamenei, by purposefully utilizing the element of repetition, has not only established a coherent link between vocabulary and concepts but has also succeeded in indirectly reflecting his intended ideology. The high frequency of direct repetition of key terms throughout the statement and in each of its sections has placed themes such as “Revolution,” “Islam,” “youth,” and “New Islamic Civilization” at the center of the narrative. Furthermore, the use of other types of repetition, including partial repetition, synonymy, and quasi-synonymy, while demonstrating the author’s lexical skill, has helped highlight secondary yet effective concepts in understanding the discourse of the work. In contrast, some low-frequency words that play no role in shaping the discourse have not had a significant impact on the overall cohesion of the text.

Keywords: Ayatollah Khamenei; Statement of the Second Phase of the Revolution; Semantic Cohesion; Repetition; Michael Halliday.

Extended Abstract

Introduction

Textual cohesion is one of the most fundamental components of text linguistics and plays a decisive role in establishing semantic relations among the parts of a text and in effectively conveying its message. Among the various factors contributing to cohesion, lexical cohesion, especially the element of repetition, is considered one of the most important tools for organizing meaning and guiding the reader through the line of argumentation in a text. Halliday and Hasan (1976) define repetition not merely as the mechanical recurrence of words, but as a mechanism for creating semantic continuity and preserving textual unity. In political and ideological texts, repetition, in addition to its linguistic role, also acquires a discursive function and contributes to the representation of values, the legitimization of ideology, the highlighting of key concepts, and the steering of the audience toward particular interpretations.

The statement “The Second Step of the Revolution” is one of the most important strategic texts of the Islamic Republic of Iran and possesses a coherent and purposive structure through which it conveys its historical, value-based, normative, and future-oriented messages via a network of linguistic elements. In addition to reviewing the achievements of the first four decades of the Islamic Revolution, the statement also outlines future horizons and addresses, in particular, the younger generation as its main audience. Despite numerous studies on the political, social, and discursive dimensions of this statement, a systematic examination of the role of lexical cohesive devices—especially the element of repetition within the theoretical framework of Halliday and Hasan—has not yet received sufficient attention. Accordingly, the present study seeks, by drawing on functional linguistics, to explain how meaning is organized through repetition and how it contributes to argumentative cohesion and the ideological representation of the text.

Research Questions

The present study, with the aim of analyzing the function of repetition in the statement “The Second Step of the Revolution,” seeks to answer the following questions:

- With what frequency have the various components of lexical repetition, based on Halliday and Hasan’s theory of cohesion, been used in the statement “The Second Step of the Revolution”?
- What role does each type of repetition, including complete repetition, partial (derivational) repetition, synonymy, and superordinate vocabulary, play in creating the lexical cohesion of the text?
- How does repetition help organize argumentation, guide the semantic flow of the text, and strengthen the discursive cohesion of the statement “The Second Step of the Revolution”?
- What role does the deliberate use of repetition networks play in representing ideology, legitimizing the discourse of the Islamic Revolution, and directing the audience?

Methodology

In terms of purpose, the present research is fundamental, and in terms of nature, it is qualitative, using textual analysis; in some sections, quantitative analysis was also employed to calculate the frequency of cohesive elements. The research population consisted of the full text of the statement “The Second Step of the Revolution,” issued by Ayatollah Khamenei in 2019, which was selected as the sole text under study.

The theoretical framework of the study is based on Halliday and Hasan's (1976) cohesion theory within the field of functional linguistics. Within this framework, lexical cohesion was examined through four main components: complete repetition, partial or derivational repetition, synonymy and near-synonymy, and superordinate vocabulary.

First, the statement was read in full and all instances related to each type of repetition were extracted. Then, through manual coding, the frequency of each category was calculated and its relative share in the overall repetition network was determined. In the next stage, repetition chains were analyzed in order to identify the linkage of key concepts, the transfer of meaning across different parts of the text, and the role of repetition in organizing argumentation. In the final analysis, the statistical findings were combined with discourse analysis and the functional linguistic approach in order to explain the relationship between linguistic structure, argumentative cohesion, and the ideological representation of the author.

Results and Findings

The findings of the study show that repetition is the most important means of creating lexical cohesion in the statement "The Second Step of the Revolution." In total, four main types of repetition were identified in the text; among them, complete repetition accounted for the largest share, with 561 instances (about 75%). It was followed by partial repetition with 132 instances (18%), synonymy with 37 instances (5%), and superordinate vocabulary with 14 instances (2%).

The qualitative analysis showed that highly recurrent words such as "revolution," "Islam," "youth," "nation," "enemy," "progress," "future," and "new Islamic civilization" form the main pillars of the text's semantic cohesion network. These words are continued throughout the text in the form of semantic chains, causing the audience to repeatedly encounter the statement's central concepts.

Partial repetition, through the use of lexical derivatives, word families, and different inflectional forms, has also preserved semantic cohesion while preventing monotony in the text. For example, the lexical families related to "knowledge," "science," "scholar," and "learning," or to "revolution," "revolutionary," and "revolutionariness," form a network of semantic relations that strengthens textual cohesion.

In the area of synonymy, words such as "jihad," "struggle," "combat," and "endeavor," as well as "backwardness," "decline," and "reactionism," are used alongside one another in order to preserve cohesion while also strengthening the value-laden and ideological charge of the text. These lexical choices are not merely linguistic substitutes; rather, each highlights specific semantic layers and presents an evaluative image of desirable and undesirable concepts.

Although superordinate vocabulary appears with the lowest frequency, it plays an important discursive role. Concepts such as "arrogance" as an overarching term encompass subcategories such as "oppressive regimes," "extortionist bullies," and "pharaohs of the age," thereby offering a broader image of the concept of the enemy through this semantic network. Likewise, the word "enemy" is expanded semantically through subcategories such as "hostility," "cruelty," "conspiracy," and "malice," thereby strengthening the ideological cohesion of the text.

One of the most important findings of the study is that repetition in this statement is not merely a tool for linking words, but plays a fundamental role in organizing argumentation. The word "revolution" at the beginning of the text is mainly used to represent the past, explain legitimacy, and narrate history; however, in the final sections, alongside concepts such as "future," "progress," and "new Islamic civilization," it guides the course of argumentation from a narrative of the past toward a prescription for the future. Likewise, the word "youth" is transformed from a

descriptive concept into a normative one, elevating the audience from the position of observer to that of responsible actor. This shift in function shows that lexical cohesion in the text is directly tied to the argumentative structure and discursive aims of the author.

Conclusion

The results of the study show that the statement “The Second Step of the Revolution” has a coherent and purposive structure in which the element of repetition is the most important means of creating semantic continuity, guiding argumentation, and representing ideology. The various types of repetition—direct repetition, derivational repetition, synonymy, and superordinate vocabulary—have together created a network of semantic relations that, while preserving textual cohesion, gradually تثبت the main messages of the statement in the reader’s mind.

The present study also demonstrates that Halliday and Hasan’s theory of cohesion has high potential for the analysis of political texts, because it makes it possible to examine linguistic structure, argumentative organization, and ideological representation simultaneously. From this perspective, repetition in the statement “The Second Step of the Revolution” is not merely a linguistic feature, but a mechanism for legitimizing the discourse of the Islamic Revolution, reproducing political and cultural values, directing the audience, and creating a link between the past, present, and future. Therefore, the findings of this research may provide a suitable model for analyzing other political, ideological, and strategic texts of the Islamic Republic of Iran and other discursive texts based on modern approaches in text linguistics and discourse analysis.

Keywords: Ayatollah Khamenei; The Second Step of the Revolution; semantic cohesion; repetition; Michael Halliday.

مقاله پژوهشی

بررسی انسجام بیانی «گام دوم انقلاب» از طریق تحلیل تکرار (بر مبنای رهیافت هالیدی و حسن)

اکبر غفوری

استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول)

a.ghafoori@yazd.ac.ir

id 0000-0000-0000-0000

عرفان عطایی

دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه یزد، یزد، ایران.

Erfanataee99@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

چکیده:

انسجام به معنای پیوندی ساختاری و منسجم میان اجزای یک متن است که باعث می‌شود متن به صورت یک کل گفتمانی معنادار جلوه کند. این نظریه نخستین بار توسط هالیدی و حسن در سال ۱۹۷۶ مطرح شد. از منظر این دو زبان‌شناس، انسجام از طریق عناصری مانند ارجاع، حذف، جایگزینی، ابزارهای ربط‌دهنده و انسجام واژگانی شکل می‌گیرد. انسجام واژگانی خود به دو دسته «تکرار» و «هم‌آیی» تقسیم می‌شود. تکرار یک واژه، چه از نظر لفظی و چه معنایی، علاوه بر ایجاد پیوستگی میان جملات، به برجسته‌سازی آن واژه در متن نیز کمک می‌کند. در چارچوب نظری یادشده، پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با هدف بررسی نقش مؤلفه انسجامی «تکرار» در ایجاد پیوستگی متنی در بیانیه «گام دوم انقلاب» - به عنوان متنی سیاسی و راهبردی - و نیز تبیین نقش آن در برجسته‌سازی مفاهیم و مضامین متن انجام شده است. یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که آیت‌الله خامنه‌ای با بهره‌گیری هدفمند از عنصر تکرار، نه تنها پیوندی منسجم میان واژگان و مفاهیم برقرار کرده، بلکه موفق شده است ایدئولوژی مورد نظر خود را نیز به طور غیرمستقیم بازتاب دهد. فراوانی بالای تکرار مستقیم واژگان کلیدی در سراسر بیانیه و در هر بخش آن، مضامینی همچون «انقلاب»، «اسلام»، «جوان» و «تمدن نوین اسلامی» را در کانون روایت قرار داده است. افزون بر این، کاربرد انواع دیگر تکرار از جمله تکرار جزئی، ترادف و شبه‌ترادف، ضمن نمایش مهارت واژگانی نویسنده، به برجسته‌سازی مفاهیم فرعی ولی مؤثر در درک گفتمان اثر کمک کرده است. در مقابل، برخی واژگان کم‌تکرار که نقشی در شکل‌گیری گفتمان ندارند، تأثیر چشمگیری در انسجام کلی متن نداشته‌اند.

واژگان اصلی: آیت‌الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، انسجام معنایی، تکرار، مایکل هالیدی.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Doi: 10.22034/irsj.2026.527529.1143

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

۱- مقدمه

تحلیل گفتمان به عنوان یکی از رویکردهای نوین در مطالعه متن، امکان عبور از سطح صوری زبان و دستیابی به لایه‌های معنایی و کارکردی آن را فراهم می‌سازد. در این میان، برخی رویکردهای گفتمانی بر پیوند میان متن و زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و ایدئولوژیک تأکید دارند و متن را صرفاً مجموعه‌ای از نشانه‌های زبانی مستقل تلقی نمی‌کنند. در همین چارچوب، توجه به سازوکارهای زبانی درون متن، به‌ویژه عناصر انسجامی، جایگاهی اساسی در فهم معنا و جهت‌گیری گفتمان می‌یابد (Martin, 2024 & قجری و نظری، ۱۳۹۲).

در سطح تحلیل متنی، بررسی ویژگی‌های زبانی متن با اتکا به مبانی زبان‌شناسی، امکان شناسایی روابطی را فراهم می‌کند که موجب پیوند اجزای متن و شکل‌گیری متن‌وارگی می‌شوند. از این منظر، انسجام به عنوان یکی از مؤلفه‌های بنیادین متن، نقش تعیین‌کننده‌ای در تمایز میان متن و نامتن ایفا می‌کند. انسجام بر پایه رابطه معنا و متن شکل می‌گیرد و نشان‌دهنده نحوه اتصال واژگان، عبارات و بندها به یکدیگر در یک کل معنادار است (Halliday & Hasan, 1976). از این رو، نظریه انسجام هالیدی و حسن به عنوان یکی از چارچوب‌های محوری در مطالعات زبان‌شناسی متن، جایگاهی مهم در پژوهش‌های مرتبط با تحلیل گفتمان یافته است.

تمرکز نویسنده بر یک موضوع خاص، معمولاً به برجسته‌سازی مفاهیم و واژگان مرتبط با آن در متن می‌انجامد. در چنین شرایطی، تحلیل روابط انسجامی به‌ویژه تکرار واژگان و ساختارهای معنایی- به تحلیلگر امکان می‌دهد تا مسیر معناپردازی متن و مقاصد نویسنده را بازسازی کند. ارزش انسجامی متن تا حد زیادی ماهیتی درونی دارد و به کارکرد عناصر زبانی در پیوند دادن بخش‌های مختلف متن با یکدیگر بازمی‌گردد؛ عناصری که بدون ارجاع مستقیم به بیرون از متن، انسجام و پیوستگی آن را تضمین می‌کنند (مرآت، ۱۳۹۰).

بیانیه «گام دوم انقلاب» که توسط آیت‌الله خامنه‌ای منتشر شده است، به عنوان متنی سیاسی با کارکردی راهبردی، واجد تمامی ویژگی‌های یک متن منسجم است. این بیانیه

گفتمانی، مجموعه‌ای از مفاهیم، اهداف و جهت‌گیری‌های کلان از جمله آرمان‌های انقلاب، دستاوردها، چالش‌ها و چشم‌انداز آینده را در خود جای داده و از این رو، بررسی انسجام متنی آن از منظر زبان‌شناختی ضروری به نظر می‌رسد. در این میان، تکرار به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای انسجام واژگانی، نقشی محوری در سازمان‌دهی معنا و پیوند اجزای متن ایفا می‌کند.

پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و بر پایه داده‌های حاصل از استقراء تام انواع تکرار در متن بیانیه، به بررسی نقش این مؤلفه در انسجام‌بخشی به متن و برجسته‌سازی معنا و جهت‌گیری ایدئولوژیک نویسنده می‌پردازد. در این راستا، داده‌ها بر اساس چارچوب نظری هالیدی و حسن و تقسیم‌بندی آن‌ها از انواع تکرار مورد تحلیل قرار می‌گیرند. این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است:

۱) هر یک از انواع تکرار چه نقشی در ایجاد انسجام متنی در بیانیه «گام دوم انقلاب» ایفا می‌کنند؟

۲) چه ارتباطی میان تکرار به عنوان عامل انسجام متن و برجسته‌سازی مفاهیم و جهت‌گیری ایدئولوژیک بیانیه «گام دوم انقلاب» وجود دارد؟

۲- پیشینه‌ی پژوهش

بیانیه گام دوم انقلاب یکی از متون بنیادین و راهبردی جمهوری اسلامی ایران است که با هدف ترسیم مسیر آینده انقلاب و ارائه راهکارهای عملی در حوزه‌های مختلف منتشر شده است. این بیانیه از دیدگاه‌های مختلف مورد توجه محققان قرار گرفته است؛ که در ادامه به برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود.

اسکندری نسب (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب، با تأکید بر وظایف راهبرد عمل جوانان در گام دوم انقلاب» انجام داده‌اند. این مقاله هدفش تحلیل محتوای بیانیه‌ی گام دوم انقلاب بوده و با روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل محتوای کیفی، وظایف و راهبردهای عمل اقشار مختلف را بررسی کرده است. نتایج به دست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که بیانیه به عنوان سند محوری، بر نقش جوانان به عنوان «محور تحقق نظام پیشرفته اسلامی» تأکید دارد و شش شاخص اصلی برای وظایف

جوانان شامل جهاد امیدآفرینی، جهاد پیشرفت، دین‌داری و معنویت، بینش انقلابی و جهاد سیاسی، تعالی نظام و عدالت اجتماعی و جهاد علمی مشخص شده است.

ترکزاده و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «تحلیل گفتمان بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی: ضرورت ایجاد یک نظام رفتاری برای اقدام فراگیر»، معتقدند بیانیه‌ی گام دوم با تأکید بر مفاهیمی همچون خودباوری، پیشرفت و معنویت، درصدد ترسیم مسیر آینده‌ی انقلاب اسلامی است و بر نقش جوانان در تحقق اهداف انقلاب تأکید ویژه‌ای دارد. این پژوهش با هدف تحلیل گفتمان بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی به منظور طراحی یک نظام رفتاری برای اقدام انجام شده است. روش تحقیق به کار گرفته شده در این مطالعه، کیفی و از نوع تحلیل گفتمان است.

شاکردوست و حسینی (۱۳۹۹) در مقاله «مطالعه ساختاری بیانیه گام دوم انقلاب با تأکید بر تقابل‌های دوگانه» به بررسی ساختار معنایی بیانیه با تأکید بر تقابل‌های دوگانه پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند که استفاده از تقابل‌های معنایی (مانند خودکفایی/وابستگی، پیشرفت/ایستایی) به انتقال معانی کمک کرده است.

مطالعات پیشین نشان می‌دهد که علی‌رغم تحلیل‌های متعددی که بر بیانیه گام دوم انقلاب انجام شده است، شکاف‌های پژوهشی قابل توجهی وجود دارد. تاکنون تحلیل مستقیمی از منظر عنصر انسجامی تکرار پیرامون این بیانیه صورت نگرفته و بیشتر پژوهش‌ها به بررسی کلی گفتمان یا ساختارهای معنایی آن پرداخته‌اند. علاوه بر این، نظریه انسجام معنایی هالیدی و حسن، به‌رغم اعتبار و کاربرد گسترده‌اش در تحلیل انسجام متن، در تحلیل این بیانیه به کار گرفته نشده است. لذا پژوهش حاضر با هدف پر کردن این شکاف‌ها، قصد دارد با بهره‌گیری از نظریه هالیدی و حسن، عنصر انسجامی تکرار در متن بیانیه گام دوم انقلاب را تحلیل کرده و ابزارهای زبانی به‌کاررفته در ایجاد انسجام متن را شناسایی کند.

۳- چارچوب نظری

۳-۱- زبان‌شناسی نقش‌گرا

زبان‌شناسی نقش‌گرا یا کارکردگرا، رویکردی نظری است که زبان را به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی بررسی می‌کند و بر نقش‌های ارتباطی، کاربردشناختی و بافتی آن تأکید دارد. برخلاف زبان‌شناسی ساخت‌گرا که زبان را مستقل از زمینه اجتماعی تحلیل می‌کند، نقش‌گرایان معتقدند که زبان در تعامل اجتماعی شکل می‌گیرد و وظیفه اصلی آن برقراری ارتباط است. از این منظر، صورت زبانی در خدمت نقش آن قرار دارد و نمی‌توان زبان را جدا از بافت و مقاصد گویشوران مطالعه کرد. مایکل هالیدی، به‌عنوان بنیان‌گذار دستور نظام‌مند نقش‌گرا، همراه با اندیشمندانی چون گرایس، آستین و هاپر، زبان را نه صرفاً به‌عنوان یک ساختار، بلکه به‌عنوان ابزاری برای تحقق کنش‌های اجتماعی و معانی فرهنگی تحلیل کرده‌اند (دبیرمقدم، ۱۳۸۳ و Ahadi Kashi, Maftoon, 2023).

از دیدگاه زبان‌شناسی نقش‌گرا، زمانی که معنای مورد نظر نویسنده در قالب زبان منعکس می‌شود، درواقع معنا به لفظ تبدیل شده تا از طریق ساختار زبانی به مخاطب منتقل شود. برای این منظور، واژگان باید به شکلی هدفمند انتخاب و رمزگذاری شوند تا مخاطب بتواند از طریق آن‌ها به معنای اصلی دست یابد. در این فرایند، کلمات باید به‌صورت دقیق و هماهنگ در کنار یکدیگر قرار گیرند، جملات به شکلی منسجم ترکیب شوند و درنهایت، متن به ساختاری هنری و منسجم دست یابد. ازاین‌رو، وجود انسجام و پیوستگی در متن ضروری است تا نویسنده بتواند معنا را در قالب زبان پنهان کرده و از طریق عناصر زبانی، پیوندی نامرئی میان واژگان و مفهوم ایجاد کند. هنگامی که متن از انسجام کافی برخوردار باشد، لایه‌های مختلف زبانی از جمله آوایی، واژگانی و نحوی درهم‌تنیده شده و عوامل دستوری و واژگانی، متن را به ساختاری هم‌بسته و یکپارچه تبدیل می‌کنند (احمدی و استواری، ۱۳۹۰ و Sihombing et al., 2025).

متون سیاسی، به‌ویژه بیانی‌های راهبردی مانند بیانیه گام دوم انقلاب، از غنای معنایی و محتوایی بالایی برخوردارند؛ زیرا این متون بلافاصله به رخدادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمانه واکنش نشان داده و با در نظر گرفتن بافت موقعیتی، راهبردهایی تأثیرگذار

ارائه می‌دهند که مخاطبان را به عمل و تحول ترغیب می‌کنند. از این رو، بهره‌گیری از زبان نقش‌گرا در تحلیل چنین بیانیه‌هایی ضروری است، چراکه این رویکرد زبانی نه تنها ارتباط مؤثر با مخاطب را تسهیل می‌کند، بلکه انسجام مفهومی متن را نیز تقویت کرده و آن را به ابزاری کارآمد برای هدایت گفتمان انقلابی تبدیل می‌سازد.

برای شناخت و تحلیل چنین آثاری، چه روشی باید در پیش گرفت؟ چگونه می‌توان مؤلفه‌های ایجادکننده انسجام در یک متن را شناسایی کرد؟ مایکل هالیدی و رقیه حسن، از جمله پژوهشگرانی هستند که به بررسی انسجام و پیوستگی متون پرداخته و روش‌هایی را برای شناسایی این عناصر ارائه داده‌اند. هالیدی، بافت را یکی از عوامل اساسی در شکل‌گیری کلام دانسته و آن را معیاری برای سنجش صحت و انسجام گزاره‌های زبانی معرفی می‌کند (سیدقاسم، ۱۳۹۶).

هالیدی و حسن معتقد بودند که انسجام در زبان‌شناسی نقش‌گرا، به پیوند درونی میان بخش‌های مختلف یک متن اشاره دارد که منجر به شکل‌گیری بافتی منسجم و هدفمند می‌شود. بر این اساس، هرچه یک متن به از انسجام بیشتری برخوردار شده و تأثیرگذاری عمیق‌تری بر مخاطب خواهد داشت. متون سیاسی، به دلیل ارتباط تنگاتنگ با بافت موقعیتی، به سرعت به شرایط پیرامونی واکنش نشان داده و نویسندگان آن‌ها می‌کوشند انتقادات و دیدگاه‌های خود را در قالب ایده‌ای مسلط در ساختار زبان ارائه دهند (Halliday and Hassan, 1976). در این میان، بیانیه گام دوم انقلاب به عنوان یکی از متون راهبردی و سیاسی پس از انقلاب، موفق شده است مفاهیم سیاسی-اجتماعی را به شکلی منسجم‌تر و اثرگذارتر عرضه کند. این پرسش مطرح می‌شود که آیا یکی از دلایل موفقیت این بیانیه، انسجام واژگانی متن بوده است؟ در ادامه، با بهره‌گیری از رویکرد زبان‌شناسی نقش‌گرا، به بررسی این موضوع پرداخته خواهد شد.

۳-۲- عناصر انسجام واژگانی در بیانیه «گام دوم انقلاب» بر پایه نظریه انسجام متن

بیانیه «گام دوم انقلاب» به عنوان متنی سیاسی-راهبردی، از ظرفیت‌های زبانی متعددی برای انتقال مفاهیم کلیدی و جهت‌دهی به مخاطب بهره می‌برد. یکی از مهم‌ترین این ظرفیت‌ها، انسجام متنی، به‌ویژه در سطح واژگان و روابط معنایی میان آن‌هاست. از منظر

زبان‌شناسی نقش‌گرا، متن زمانی بیشترین تأثیرگذاری را خواهد داشت که اجزای آن در پیوندی منسجم با یکدیگر قرار گیرند و شبکه‌ای معنادار از مفاهیم را شکل دهند؛ شبکه‌ای که فهم متن را تسهیل کرده و پیام آن را به‌صورت هدفمند به مخاطب منتقل کند.

در همین راستا، بیانیه «گام دوم انقلاب» با بهره‌گیری از ساختارهای زبانی هدفمند و انتخاب حساب‌شده واژگان، توانسته است مفاهیم محوری خود از جمله «انقلاب»، «جوانان»، «پیشرفت» و «ارزش‌ها» را در قالب یک نظام معنایی منسجم عرضه کند. این انسجام واژگانی موجب شده است که متن، علی‌رغم تفصیلی بودن، از ابتدا تا انتها در چارچوب یک مسیر معنایی واحد حرکت کند و مخاطب را، به‌ویژه نسل جوان، به کنشگری فعال در مسیر آرمان‌های انقلاب ترغیب سازد.

بر اساس نظریه انسجام معنایی هالیدی و حسن، انسجام واژگانی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های متن‌وارگی به شمار می‌آید و از طریق سازوکارهایی مانند تکرار و باهم‌آیی واژگانی تحقق می‌یابد (Halliday & Hasan, 1976). در بیانیه گام دوم انقلاب، برخی واژگان نشان‌دار نه تنها در سطح زبانی، بلکه در سطح گفتمانی نیز نقش محوری دارند و به‌صورت زنجیره‌ای در سراسر متن تکرار می‌شوند. این تکرار هدفمند، موجب پیوند بندها و بخش‌های مختلف بیانیه شده و انسجام معنایی آن را تقویت می‌کند (عطایی، ۱۴۰۳).

علاوه بر تکرار، باهم‌آیی واژگانی نیز به‌عنوان یکی دیگر از عناصر انسجام‌بخش، نقشی اساسی در سازمان‌دهی معنایی متن ایفا می‌کند. باهم‌آیی به هم‌نشینی واژگانی اطلاق می‌شود که از نظر معنایی با یکدیگر مرتبط‌اند و در کنار هم شبکه‌ای منسجم از مفاهیم را شکل می‌دهند. در بیانیه گام دوم، هم‌نشینی واژگانی میان مفاهیمی چون «جوانان» و «پیشرفت» یا «انقلاب» و «ارزش‌ها» نمونه‌هایی از این نوع انسجام واژگانی است که به برجسته‌سازی مفاهیم محوری متن کمک می‌کند (ولیی و همکاران، ۱۳۹۵).

در ادبیات زبان‌شناختی و بلاغی فارسی، این شگردهای زبانی با اصطلاحاتی مانند مراعات‌النظیر، شبکه معنایی، تضاد معنایی و ترادف شناخته می‌شوند؛ عناصری که اگرچه در سطح معنا عمل می‌کنند، اما از طریق تعامل با ساختار زبانی متن، انسجام درونی آن را تقویت می‌نمایند (امیری خراسانی و علی‌نژاد، ۱۳۹۴). در بیانیه گام دوم انقلاب،

به‌کارگیری این سازوکارها سبب شده است که مفاهیم کلیدی نه به‌صورت پراکنده، بلکه در قالب یک نظام معنایی پیوسته و هدفمند ارائه شوند.

از این‌رو، می‌توان گفت که انسجام واژگانی و هم‌نشینی هدفمند واژگان کلیدی، یکی از عوامل اصلی تأثیرگذاری بیانیه گام دوم انقلاب به شمار می‌آید؛ عاملی که علاوه بر ایجاد پیوستگی متنی، در انتقال پیام‌های ایدئولوژیک و جهت‌دهی معنایی متن نیز نقشی تعیین‌کننده ایفا می‌کند. در ادامه، این عناصر انسجامی با تمرکز بر مؤلفه «تکرار»، به‌صورت دقیق‌تر و نظام‌مند تحلیل خواهند شد.

۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کیفی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی است و در چارچوب مطالعات زبان‌شناسی متن و تحلیل گفتمان سیاسی انجام شده است. تمرکز اصلی تحقیق بر بررسی نقش مؤلفه انسجام واژگانی، به‌ویژه «تکرار»، در ایجاد پیوستگی معنایی و جهت‌دهی گفتمانی در متن بیانیه «گام دوم انقلاب» است. از این‌رو، روش پژوهش به‌گونه‌ای طراحی شده است که هم امکان توصیف ساختارهای زبانی متن را فراهم آورد و هم زمینه تحلیل کارکرد معنایی و گفتمانی آن‌ها را مهیا سازد.

جامعه آماری پژوهش شامل کل متن بیانیه «گام دوم انقلاب» است که در بهمن‌ماه ۱۳۹۷ منتشر شده و نسخه رسمی آن از پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای استخراج شده است. این نسخه به‌عنوان متن مرجع پژوهش در نظر گرفته شده و تمامی تحلیل‌ها و شمارش‌های بسامدی بر اساس همین متن واحد انجام شده است تا از هرگونه ابهام یا چندگانگی متنی جلوگیری شود.

روش گردآوری داده‌ها مبتنی بر استقراء تام بوده و هیچ بخشی از متن از فرایند تحلیل حذف نشده است. واحد تحلیل در این پژوهش «واژه» در سطح ریشه واژگانی (lemma) تعریف شده است؛ بدین معنا که صورت‌های صرفی و اشتقاقی یک واژه ذیل یک مدخل واحد محاسبه شده‌اند. برای نمونه، صورت‌هایی مانند «انقلاب»، «انقلابی» و «انقلابیون» در شمارش بسامدها به‌عنوان یک واحد واژگانی واحد تلقی شده‌اند. این شیوه، با رویکردهای رایج در تحلیل انسجام واژگانی همخوانی دارد (Halliday & Hasan, 1976).

شمارش بسامدها بر پایه تکرار واقعی واژگان در متن و پس از یکسان‌سازی صورت‌های صرفی انجام شده است. فرایند شمارش به صورت دستی و بنده‌بند صورت گرفته و هر بار ظهور یک واژه در متن، صرف‌نظر از جایگاه نحوی یا نقش دستوری آن، یک واحد بسامدی محسوب شده است. انتخاب روش شمارش دستی، امکان کنترل دقیق داده‌ها، بازبینی نتایج و تکرارپذیری پژوهش را فراهم کرده است؛ امری که در مطالعات کیفی متن‌محور از اهمیت بالایی برخوردار است.

برای تفکیک واژگان کلیدی از واژگان غیرکلیدی، از یک رویکرد چندمعیاره و روش‌مند استفاده شده است تا از تقلیل تحلیل به شمارش صرف بسامدها و از برداشت‌های سلیقه‌ای جلوگیری شود. در این راستا، صرف تکرار عددی یک واژه ملاک کلیدی بودن آن تلقی نشده، بلکه سه معیار زبانی و معنایی به‌طور هم‌زمان در نظر گرفته شده است (عطایی، ۱۴۰۳).

نخستین معیار، بسامد نسبی واژه در کل متن بوده است؛ بدین معنا که واژگانی که تکرار آن‌ها به‌طور معنادار بالاتر از میانگین بسامد واژگان متن بوده‌اند، در مرحله نخست به‌عنوان نامزد واژگان کلیدی شناسایی شده‌اند. با این حال، همان‌گونه که در مطالعات انسجام واژگانی تأکید شده است، بسامد بالا به‌تنهایی شرط کافی برای کلیدی بودن واژه محسوب نمی‌شود (Baker, 2006).

معیار دوم، نقش واژه در ایجاد انسجام متنی بوده است. در این مرحله، واژگانی به‌عنوان کلیدی انتخاب شده‌اند که در زنجیره‌های تکرار (repetition chains) حضور فعال داشته و از طریق پیوند معنایی میان بندها و بخش‌های مختلف بیانی، به انسجام متن کمک کرده‌اند. واژگانی که صرفاً کارکرد نحوی یا دستوری داشته‌اند، حتی در صورت بسامد بالا، از فهرست واژگان کلیدی حذف شده‌اند (Halliday & Hasan, 1976).

معیار سوم، ارتباط مستقیم واژه با مفاهیم محوری و ایدئولوژیک متن بوده است. بدین معنا که واژه باید در بازنمایی مفاهیم بنیادین بیانیه نظیر انقلاب، اسلام، جوانان، آینده، پیشرفت یا دشمن-نقش معنایی و گفتمانی ایفا کند. این معیار، تحلیل را از سطح توصیف آماری فراتر برده و آن را به سطح تفسیر گفتمانی ارتقا داده است (عطایی، ۱۴۰۳).

تنها واژگانی که هر سه معیار یادشده را به‌طور هم‌زمان دارا بوده‌اند، در زمره واژگان کلیدی قرار گرفته‌اند و سایر واژگان، حتی در صورت تکرار، به‌عنوان عناصر غیرکلیدی تلقی شده‌اند. این رویکرد چندمعیاره، با رویکردهای نوین تحلیل متن و گفتمان همسو بوده و امکان تفکیک دقیق‌تر مؤلفه‌های معنا ساز متن را فراهم می‌کند (Fairclough, 1996).

ابزار تحلیل داده‌ها، تحلیل دستی متن با اتکا به چارچوب نظری انسجام هالیدی و حسن بوده است. در این چارچوب، انواع تکرار شامل تکرار مستقیم، تکرار جزئی (اشتقاقی) و تکرار معنایی شناسایی و طبقه‌بندی شده‌اند. داده‌های حاصل از شمارش بسامدها، علاوه بر توصیف آماری، به‌صورت کیفی نیز تحلیل شده‌اند تا نقش تکرار در ایجاد انسجام متنی، انسجام استدلالی و جهت‌دهی معنایی بیانیه مشخص شود. در مجموع، روش پژوهش به‌گونه‌ای طراحی شده است که از یک‌سو امکان تحلیل دقیق سازوکارهای انسجام زبانی را فراهم آورد و از سوی دیگر، شفافیت، نظام‌مندی و بازتولیدپذیری یافته‌ها را تضمین کند.

۵- بحث و بررسی

۵-۱- انسجام

از میان هفت معیار متنیت، «انسجام» (Cohesion) و «پیوستگی معنایی» (Coherence) ارتباطی قوی با متن دارند (گلشائی: ۱۳۹۲). هر متنی که بتوان عنوان «متن» را بر آن اطلاق کرد، ناگزیر از داشتن عناصر انسجام است و بدون آن، ساختار متن از هم گسیخته و فاقد پیوستگی خواهد بود. نظریه‌ی انسجام برای نخستین بار توسط هالیدی و حسن در کتاب «انسجام در انگلیسی» (Cohesion in English) مطرح شد. آن‌ها انسجام را به‌عنوان مفهومی معنایی معرفی کردند که به روابط درون‌متنی اشاره دارد و نقشی اساسی در سازمان‌دهی اجزای متن ایفا می‌کند (Halliday & Hasan, 1976). انسجام عاملی است که عناصر قاموسی و دستوری متن را در یک چارچوب یکپارچه قرار داده و موجب پیوستگی آن می‌شود.

حتی اگر اجزای یک متن از نظر دستوری مستقل باشند، انسجام آن‌ها را به یک کل منسجم تبدیل کرده و درک مطلب را برای خواننده تسهیل می‌کند (لاچ و دیگران، ۱۳۹۴). هالیدی و حسن معتقدند پنج گونه انسجام‌بخش وجود دارد که شامل: جانشینی، ارجاع، حذف، ابزارهای پیوندی —حروف ربط— و انسجام واژگانی است (میراحمدی و آقاجانی، ۱۳۹۶). به پیوندهای واژگانی بین جمله‌های یک متن، مانند تکرار واژگان یا کاربرد واژگان مربوط به هم انسجام واژگانی (Lexical Cohesion) گفته می‌شود؛ حروف ربط صوری در این گونه انسجام جایگاهی ندارند. واحدهای واژگانی در یک متن نه تنها از نظر نحوی در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند، بلکه از لحاظ معنایی نیز با هم در ارتباط هستند و همین ارتباط معنایی، ویژگی «متنیت» را به آن می‌بخشد. به عبارت دیگر، انسجام واژگانی از ابزاری فراتر از ساختار نحوی بهره می‌برد و مبتنی بر روابط معنایی میان واژگان است. در این نوع انسجام، نقش کلمات متشابه، مترادف و سایر روابط معنایی مورد بررسی قرار می‌گیرد (جودت و شنو، ۲۰۱۹). بر این اساس، انسجام واژگانی خود به دو نوع اصلی تقسیم می‌شود: تکرار یا بازآیی (Reiteration) و هم‌آیی (Collocation). در تکرار، یک واژه یا مفهوم به صورت مستقیم یا با استفاده از مترادف‌ها، متضادها، شمول معنایی یا تعبیرات وابسته در متن بازگویی می‌شود. این تکرار می‌تواند در قالب استفاده مجدد از یک واژه، بازگویی مفهوم با عباراتی مشابه یا ارجاع به آن از طریق ضمائر و عبارات وابسته صورت گیرد. در مقابل، هم‌آیی به روابط واژگانی اشاره دارد که در آن برخی کلمات، به طور طبیعی در کنار یکدیگر به کار می‌روند و تداعی معنایی خاصی ایجاد می‌کنند. این نوع انسجام، مبتنی بر روابط متداول میان کلمات در زبان است. هالیدی و حسن این دو الگوی انسجام را به عنوان سازوکارهای مهمی معرفی کردند که باعث پیوستگی و انسجام معنایی در متن می‌شوند و اجزای آن را در یک ساختار معنادار به هم پیوند می‌دهند (Halliday & Hasan, 1976).

۵-۲- تکرار

تکرار به عنوان یک آرایه‌ی مهم مورد توجه قرار گرفته است، در زبان‌شناسی معاصر به عنوان یکی از اشکال انسجام واژگانی شناخته می‌شود. در این شیوه، برخی از عناصر

زبانی موجود در جملات قبلی، در جملات بعدی تکرار می‌شوند و به این ترتیب، ارتباط معنایی میان بخش‌های مختلف متن حفظ می‌شود (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۵ و Malah, 2020). تکرار یکی از رایج‌ترین انواع انسجام در متن به شمار می‌آید و نقشی کلیدی در ایجاد پیوستگی معنایی دارد. این شیوه شامل استفاده‌ی مجدد از یک واژه در بخش‌های مختلف متن است که می‌تواند صورت‌های تصریفی آن را نیز در بر بگیرد. درواقع، تکرار یک واژه نه تنها به عنوان ابزاری برای انسجام، بلکه به عنوان یک نشانه‌ی زبانی عمل می‌کند؛ به عبارت دیگر، برخی از واژگان تکرارشونده، علاوه بر ایجاد پیوستگی در متن، احساسات و نگرش‌های نویسنده را نیز به خواننده منتقل می‌کنند (میراحمدی و آقاجانی، ۱۳۹۶). تکرار می‌تواند به اشکال مختلفی در متن ظاهر شود؛ به این معنا که یک عنصر زبانی ممکن است مستقیماً بازگو شود، یا مترادف و شبه‌مترادف آن به جای آن به کار رود. همچنین، در برخی موارد، یک واژه‌ی عام‌تر و شامل‌تر جایگزین واژه‌ی پیشین می‌شود. این نوع تکرار، علاوه بر ایجاد انسجام، به غنای بلاغی متن کمک کرده و به‌ویژه در متون ادبی باعث آهنگین شدن و اثرگذاری بیشتر آن بر مخاطب می‌شود (فرع شیرازی و دیگران، ۱۳۹۷). هالیدی و حسن در توضیح مفهوم تکرار، آن را نوعی ارجاع به ماقبل دانسته و با ارائه‌ی مثالی آن را شرح می‌دهند: «شروع به صعود به قله‌ی کوه کردم. این عمل بسیار راحت بود». در این جمله، «صعود» به عنوان واژه‌ی اولیه به کار رفته و سپس با واژه‌ی «این عمل» به آن ارجاع داده شده است. بر این اساس، تکرار می‌تواند در چهار سطح رخ دهد: تکرار لفظی (Repetition) استفاده‌ی مجدد از همان واژه‌ی قبلی است (مثلاً «صعود» در مثال بالا)؛ ترادف (Synonymy or Near Synonymy) به کارگیری مترادف یا شبه‌مترادف آن است (مانند «بالارفتن» به جای «صعود»؛ واژه‌ی شامل (Superordinate) استفاده از یک واژه‌ی کلی‌تر که واژه‌ی قبلی را دربرمی‌گیرد (مانند «عمل» به جای «صعود») و واژه‌ی عمومی (General Noun) جایگزینی واژه‌ی اصلی با یک اسم عمومی‌تر است (مانند «چیز» برای اشاره به «صعود») (Halliday & Hasan, 1976). اگرچه تکرار می‌تواند هم در سطح واژگان و هم در سطح ترکیبات نحوی رخ دهد، اما در بحث انسجام واژگانی، تمرکز اصلی بر تکرار واژگان است. در مقابل، تکرار ساخت‌های نحوی در حوزه‌ای جداگانه بررسی می‌شود که

بیشتر مبتنی بر انسجام آوایی است (نظری، ۱۳۸۹). نویسنده، تحت تأثیر تجربه‌ای که از دنیای پیرامون خود دارد، از مجموعه‌ای از واژگان خاص بهره می‌گیرد که بازتاب‌دهنده‌ی نگرش‌ها، باورها و چارچوب‌های فکری او هستند. زمانی که یک واژه یا عبارت در متن به دفعات تکرار شود، نه تنها برجسته شده و در کانون توجه قرار می‌گیرد، بلکه از سطح یک واژه‌ی صرف فراتر رفته و به ساختی ایدئولوژیک تبدیل می‌شود. در چنین فرآیندی، نویسنده از طریق افزایش بسامد کاربرد واژه‌ها، معنا و مفاهیم خاصی را در ذهن مخاطب تثبیت کرده و آن‌ها را به بنیان‌های معنایی متن تبدیل می‌کند (فرج، ۲۰۰۷). در این راستا، تحلیل گفتمان انتقادی نشان می‌دهد که تکرار واژگان در یک متن، صرفاً ابزاری زبانی برای انسجام نیست، بلکه در بستر گفتمانی معانی پنهانی را نمایان می‌کند. این معانی زمانی آشکار می‌شوند که از سطح هم‌بافت زبانی عبور کرده و به سطح تفسیر و تبیین گفتمان برسیم، جایی که متن با جامعه پیوند می‌خورد و دلالت‌های ایدئولوژیک آن در بافت اجتماعی-فرهنگی مشخص می‌شود. تکرار به عنوان یک عامل انسجامی، از طریق ایجاد پیوند میان عناصر زبانی، باعث استمرار و پایداری گفتمان می‌شود. این استمرار از طریق تداوم مفاهیم و بازگویی مکرر یک واژه یا معادل‌های معنایی آن حاصل می‌شود. درواقع، تکرار، گفتمان را در طول متن به پیش می‌برد، ارتباط بین اجزای آن را تقویت کرده و موجب انسجام ساختاری و معنایی آن می‌شود (آقاگل‌زاده، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر با توجه به متن بیانیه «گام دوم انقلاب»، به سه نوع تکرار اعم از تکرار همان واژه، مترادف و واژگان شامل پرداخته خواهد شد. این تحلیل انسجام واژگانی صرفاً به توصیف بسامدها محدود نمی‌شود، بلکه کارکرد تکرار در سازمان‌دهی استدلال متن نیز بررسی می‌گردد.

۵-۳- کلیتی از بیانیه «گام دوم انقلاب»

بیانیه «گام دوم انقلاب» توسط آیت‌الله خامنه‌ای، در ۲۲ بهمن ۱۳۹۷، به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی صادر شد. این بیانیه به منزله نقشه راهی برای آینده کشور، به‌ویژه برای نسل جوان، تدوین شده است و در آن به دستاوردهای چهار دهه گذشته اشاره و توصیه‌هایی برای ادامه مسیر انقلاب ارائه شده است (اسکندری نسب، ۱۴۰۱). در

این بیانیه، هفت محور اساسی مورد تأکید قرار گرفته است: علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی و روابط خارجی و سبک زندگی. هدف اصلی بیانیه، تبیین مسیر پیش روی انقلاب و جامعه اسلامی در دهه‌های آینده است و بر نقش کلیدی جوانان در تحقق این اهداف تأکید دارد. این بیانیه با هدف تبیین دستاوردهای انقلاب و ارائه راهکارهایی برای پیشرفت در حوزه‌های مختلف صادر شده است. در حوزه علم و پژوهش، بر ادامه شتاب علمی و جهاد علمی تأکید شده است (سیدی و دیگران، ۱۴۰۱).

۵-۴- انواع تکرار در بیانیه «گام دوم انقلاب»

تکرار واژه یکی از انواع تکرار است که شامل سه نوع می‌شود: تکرار ساده، در این حالت، واژه بدون تغییر در معنی، چندین بار در متن به کار می‌رود؛ جناس تام یا همنامی، در این نوع، واژگانی که از نظر نوشتاری یا آوایی یکسان یا مشابه‌اند، اما معانی متفاوتی دارند، تکرار می‌شوند؛ تکرار جزئی، در این شکل، بخشی از یک واژه یا ریشه آن در چند واژه مختلف تکرار می‌شود؛ بنابراین، در تکرار واژه، شباهت لفظی کافی است و هم‌معنایی شرط لازم محسوب نمی‌شود (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۵). شایان ذکر است که این پژوهش در تحلیل انسجام متنی بیانیه «گام دوم انقلاب»، تنها واژگانی را بررسی کرده که دارای نقش معنایی و محتوایی در سازمان ادراکی متن بوده‌اند و از تحلیل واژگان غیرکلیدی و حروف ربط صرف‌نظر شده است. هر یک از این انواع در برجسته‌سازی ایدئولوژی مؤلف بیانیه و انسجام‌بخشی به متن بیانیه مؤثر هستند.

۵-۴-۱ تکرار مستقیم

تحلیل الگوهای تکرار نشان می‌دهد که با توجه به ساختار سه بخشی بیانیه «ماهیت انقلاب»، «برکات انقلاب در ۴۰ سال گذشته» و «توصیه‌هایی برای آینده» که هر بخش شامل اپیزودهای معنایی جداگانه است، تکرار مستقیم واژه، چه به صورت ساده و چه در قالب همنامی، در هر اپیزود معنایی قابل بررسی خواهد بود.

یکی از مهم‌ترین کارکردهای تکرار مستقیم در بیانیه «گام دوم انقلاب»، ایجاد پیوند معنایی میان بندها و تثبیت مفاهیم محوری متن است. این کارکرد را می‌توان به‌وضوح در تکرار واژه «انقلاب» مشاهده کرد. برای مثال، در عبارت «انقلاب اسلامی پدیده‌ای زنده و بارآده است» و نیز در جمله «انقلاب اسلامی توانسته است در برابر فشارهای همه‌جانبه دشمنان ایستادگی کند»، تکرار واژه «انقلاب» نه تنها نقش ارجاعی دارد، بلکه به‌عنوان محور انسجام‌بخش، روایت تاریخی و ارزیابی ارزشی متن را به یکدیگر پیوند می‌دهد (عطایی، ۱۴۰۳).

به‌طور مشابه، واژه «جوانان» در بندهای مختلف بیانیه به‌صورت مکرر به کار رفته است؛ از جمله در عبارت «امید حقیقی به آینده، در گرو همت جوانان مؤمن و انقلابی است» و نیز «جوانان باید پرچم پیشرفت و عدالت را بر دوش بگیرند». تکرار این واژه در موقعیت‌های متنی متفاوت، باعث شکل‌گیری یک زنجیره انسجامی می‌شود که در آن «جوانان» از یک مخاطب ساده، به کنشگری تاریخی و حامل رسالت انقلاب تبدیل می‌شود (عطایی، ۱۴۰۳).

تکرار مستقیم واژگان کلیدی در بیانیه

تکرار واژگان کلیدی در یک متن، علاوه بر ایجاد انسجام، نقش مهمی در انتقال مفاهیم اصلی و برجسته‌سازی ایدئولوژی نویسنده دارد (Fairclough, 1996). در بیانیه «گام دوم انقلاب»، واژگانی همچون «انقلاب»، «اسلام»، «ملت»، «آرمان»، «تمدن» و «مقاومت» به دفعات تکرار شده‌اند که نشان‌دهنده جهت‌گیری گفتمانی نویسنده است. آیت‌الله خامنه‌ای در ابتدای بیانیه، انقلاب اسلامی را یگانه انقلابی معرفی می‌کند که بدون انحراف از آرمان‌هایش، وارد مرحله‌ای جدید از خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است (خامنه‌ای بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). این بیانیه به تعریف و دفاع از انقلاب اسلامی، ارزیابی دستاوردهای ۴۰ ساله آن و ترسیم چالش‌ها و چشم‌انداز آینده می‌پردازد. تکرار واژه «انقلاب» (۵۳ بار) در متن، علاوه بر ایجاد انسجام، بازتاب‌دهنده ایدئولوژی نویسنده مبنی بر استمرار و تکامل انقلاب اسلامی است. برخلاف مفهوم «ترمیدور» در نظریات انقلاب که از بازگشت به شرایط پیشین سخن می‌گوید، آیت‌الله خامنه‌ای بر این باور است که

انقلاب اسلامی، پیوسته در حال تکوین و صیورورت است. در این راستا، اصطلاح «نظام انقلابی» به عنوان راهکاری برای تمایز انقلاب اسلامی از سایر انقلاب‌های جهان به کار رفته است. بسامد واژه «اسلام» (۵۹ بار) نیز نشان‌دهنده جایگاه آن به عنوان دال مرکزی گفتمان نویسنده است. استفاده از این واژه به صورت مکرر، در راستای تثبیت ایدئولوژی «اسلام سیاسی فقهاتی» و تقابل با گفتمان‌های رقیب مانند لیبرال دموکراسی و سوسیال دموکراسی است. دوگانه «اسلام و استکبار» که در متن بیانیه به آن اشاره شده، جهان‌بینی خاص نویسنده را نمایان می‌سازد که در آن اسلام نه تنها یک مفهوم دینی، بلکه ابزاری برای مبارزه سیاسی محسوب می‌شود. از دیگر واژگان پرتکرار، کلمه «جوان» (۴۷ بار) است که در ۸ بخش مختلف از بیانیه، با تأکید ویژه بر نقش جوانان در آینده انقلاب مورد اشاره قرار گرفته است. نویسنده با این تکرار، تلاش دارد جوانان را به عنوان نیروی محرکه انقلاب معرفی کند و بر مسئولیت آنان در تداوم مسیر آن تأکید ورزد. علاوه بر این، مفاهیمی مانند «معنویت» (۲۶ بار) و «آزادی» (۱۰ بار) نیز بازنمایی ویژه‌ای در بیانیه دارند. نگاه نویسنده به «معنویت»، برتری ارزش‌های دینی بر منافع مادی را نشان می‌دهد، به طوری که حتی حفظ نظام اسلامی را در گرو پاسداری از معنویت جامعه می‌داند. مفهوم «آزادی» نیز در چارچوب شرعی مورد تأیید نویسنده است، در حالی که آزادی غربی به عنوان «بی‌بندوباری» مورد نقد قرار گرفته است. جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که واژگان کلیدی بیانیه، پیرامون محور گفتمان انقلاب اسلامی شکل گرفته و بر تثبیت یک ایدئولوژی مشخص دلالت دارند. واژگان «اسلام» و «انقلاب» بیشترین تکرار را داشته‌اند که نشان‌دهنده جهت‌گیری معنایی و انسجام درونی متن است. تکرار سایر واژگان نیز در راستای ترویج مفاهیم کلیدی گفتمان نویسنده و برجسته‌سازی فرهنگ مطلوب او صورت گرفته است.

جدول ۱. بسامد تکرار مستقیم واژگان کلیدی بیانیه

تکرار	کلمات کلیدی
۵۹	اسلام
۵۳	انقلاب
۴۷	جوان
۴۲	ایمان
۴۱	ایران
۲۶	ملت
۲۶	معنویت
۲۵	جمهوری
۲۳	دشمن
۲۱	جهاد
۲۰	علم
۱۹	پیشرفت
۱۸	انقلابی
۱۸	استکبار
۱۸	نظام
۱۷	دینی
۱۵	عدالت
۱۵	طاغوت
۱۵	قدرت
۱۳	آمریکایی
۱۲	فساد
۱۲	عزت
۱۰	استقلال
۱۰	آزادی
۱	مدرنیته

تکرار جزئی

حضور مشتقات و هم‌خانواده‌های یک واژه در متن، به ایجاد تکرار جزئی در آن متن منجر می‌شود. در زبان فارسی، به دلیل ویژگی‌های اشتقاقی و وجود قالب‌هایی مانند اسم فاعل، اسم مفعول و دیگر ساخت‌های واژگانی، تکرار جزئی به‌عنوان یک عامل انسجامی جایگاه خاصی در شبکه تکرارهای یک متن دارد (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۹). این نوع تکرار، در مقایسه با تکرار مستقیم، از اهمیت کمتری برخوردار است، اما همچنان به پیوستگی معنایی و انسجام متن کمک می‌کند (نظری، ۱۳۸۹). در بیانیه «گام دوم انقلاب»، تکرار جزئی و مستقیم واژگان به انسجام‌بخشی متن کمک کرده و تصویری کلی از موضوعات فرعی و اصلی بیانیه را در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. به‌عنوان مثال، در فرازی از بیانیه آمده است: «مفسدات رژیم فاسد طاغوت علاوه بر وابستگی، خیانت‌پیشگی و استبدادی بودن، عاملی تبه‌کننده و فسادآمیز برای فرهنگ دینی ایرانیان بود ... اولین رژیم سلطنتی در ایران بود که به دست بیگانه نه با زور شمشیر خود بر سر کار آمده باشد» (خامنه‌ای، بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). یکی از مضامین کلیدی بیانیه، بازنمایی رژیم پهلوی به‌مثابه رژیم «فاسد»، استبدادی و وابسته است. در این بخش، نویسنده با تکرار ریشه «فسد» در واژگانی مانند «مفسدات»، «فاسد» و «فسادآمیز»، ضمن ایجاد انسجام در متن، بر این انگاره تأکید می‌کند که رژیم پهلوی فاسد بوده و از آن غیریت‌سازی می‌شود. این استفاده آگاهانه از واژگان، به برجسته‌سازی این انگاره در ذهن مخاطب کمک می‌کند. در بخش دیگری از بیانیه، درباره اهمیت «علم» چنین آمده است: «علم آشکارترین وسیله‌ی عزت و قدرت یک کشور است. بحمدالله استعداد عالمان و محققین در ملت ما از متوسط جهان بالاتر است. اکنون نزدیک به دو دهه است که رستاخیز علمی در کشور آغاز شده و با سرعتی که برای ناظران جهانی غافلگیرکننده بود به پیش رفته است» (خامنه‌ای، بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). در این فراز، تکرار مشتقات و ترکیبات ریشه «علم» مشهود است. این تکرار، علاوه بر ایجاد انسجام در متن، تأکیدی ضمنی بر اهمیت «علم» دارد و توجه ویژه نویسنده را به این مقوله نشان می‌دهد. همچنین، استفاده از کلیدواژه استعاری «رستاخیز علمی» بازنمایی ایدئولوژیکی ایجاد کرده که در آن نویسنده تلاش دارد علم را در چارچوبی دینی و انقلابی تعریف کند. واژه

«رستاخیز» که معمولاً در بافت دینی به معنای قیامت و بیداری به کار می‌رود، در اینجا برای پیشرفت علمی استفاده شده است. این ترکیب نشان می‌دهد که از دید نویسنده، علم و دین نه تنها مغایرتی ندارند، بلکه پیشرفت علمی نیازمند اتکا به آموزه‌های دینی است. همچنین، به عنوان نمونه‌ای دیگر، کارکرد عنصر تکرار جزئی را می‌توان در واژه «اسلام» و مشتقات آن، مانند «اسلامی»، «اسلامیت» و «اسلام‌خواهی» مشاهده کرد. این مشتقات در جملاتی نظیر «انقلاب اسلامی بر پایه معارف اسلام شکل گرفت» و «نظام اسلامی ثمره مجاهدت ملت مسلمان ایران است» (خامنه‌ای، بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲) به کار رفته‌اند و نمونه‌ای روشن از تکرار جزئی و اشتقاقی به شمار می‌آیند که به تقویت انسجام معنایی متن کمک می‌کند. در این موارد، تکرار واژه نه تنها موجب ایجاد پیوند درون‌متنی میان اجزای متن می‌شود، بلکه چارچوب ایدئولوژیک بیانیه را نیز تثبیت و برجسته می‌سازد (عطایی، ۱۴۰۳).

جدول شماره ۲ نمونه‌هایی از تکرار جزئی واژگان کلیدی در بیانیه را نشان می‌دهد:

جدول ۲. تکرارهای جزئی در بیانیه

واژه	صور تکرار شده در بیانیه
اسلام	اسلامی، اسلامیت، مسلمان، مسلمانان
انقلاب	انقلابی، انقلابیون، انقلابات
جوان	جوانی، جوانان
علم	علمی، عالمان، علما
دشمن	دشمنی، دشمنان، دشمن ساز، دشمن شکن، دشمنی‌ها
دین	دینی، متدین، ادیان
کبر	مستکبر، استکبار، مستکبرین، مستکبران
فساد	مفسد، فسادآمیز، مفسدات
جهاد	جهادی، مجاهدت، مجاهدین، مجاهدانه

همان‌طور که مشاهده می‌شود، بسیاری از واژگان تکرار شده در بیانیه بار ایدئولوژیک دارند و در ترسیم سازمان ادراکی بیانیه و برجسته‌سازی موضوعات آن نقش مهمی ایفا

کرده‌اند. این نوع تکرار، علاوه بر تقویت انسجام متن، به درک بهتر مخاطب از مفاهیم کلیدی بیانیه کمک می‌کند.

تحلیل ترادف در بیانیه گام دوم انقلاب

ترادف یا هم‌معنایی به حالتی اطلاق می‌شود که دو یا چند واژه دلالت بر یک معنا داشته باشند و در تمامی بافت‌های زبانی قابل جایگزینی باشند (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۶). در میان زبان‌شناسان، در مورد وجود «ترادف تام» اختلاف نظر وجود دارد. برخی آن را محال می‌دانند، چرا که هر واژه دارای بار معنایی خاص خود است، درحالی‌که برخی دیگر معتقدند که هرچند نادر، اما ترادف تام می‌تواند وجود داشته باشد. در عمل، آنچه بیشتر مشاهده می‌شود، «شبه ترادف» است، به این معنا که دو واژه در معنای اصلی خود مشترک‌اند اما تفاوت‌های ظریفی از نظر بار معنایی، کاربرد و سبک دارند. استفاده از شبه ترادف در متن فواید متعددی دارد: اول، نشان‌دهنده تسلط نویسنده بر واژگان است؛ دوم، از تکرار مستقیم جلوگیری کرده و تنوع زبانی ایجاد می‌کند؛ سوم، به انتقال ظرایف معنایی کمک می‌کند (نظری، ۱۳۸۹). در بیانیه گام دوم انقلاب، شبه ترادف نه تنها در سطح واژگان، بلکه در سطح عبارات نیز دیده می‌شود که به انسجام و پویایی متن کمک کرده و مهارت نویسنده در بهره‌گیری از زبان را نشان می‌دهد.

یکی از نمونه‌های بارز شبه ترادف در بیانیه، به‌کارگیری واژگان مترادف برای «مبارزه» است:

«این جانب همواره به دانشگاه‌ها و دانشگاهیان و مراکز پژوهش و پژوهندگان، گرم و قاطع و جدی درباره‌ی این مبارزه تذکر و هشدار و فراخوان داده‌ام، ولی اینک مطالبه‌ی عمومی من از شما جوانان آن است که این راه را با احساس مسئولیت بیشتر و همچون یک جهاد در پیش گیرید. ... سنگ‌بنای یک انقلاب و پیکار علمی در کشور گذاشته شده و این انقلاب، شهیدانی از قبیل شهدای هسته‌ای نیز داده است. به‌پا خیزید و دلاورانه دشمن خبیث بدخواه و کینه‌توز را که از مجاهدت علمی شما بشدت بیمناک است ناکام سازید» (خامنه‌ای، بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

واژه‌هایی همچون "مبارزه"، "جهاد"، "پیکار"، "جنگ‌جویانه" و "مجاهدت" در این متن دارای معنای مشترکی از تلاش و مقابله هستند؛ اما تفاوت‌هایی میان آن‌ها وجود دارد: "جهاد" و "مجاهدت" در پارادایم دینی قرار می‌گیرند و بر تلاش در راه خدا تأکید دارند، درحالی‌که "مبارزه" و "پیکار" معنای عام‌تری داشته و می‌توانند در زمینه‌های غیردینی نیز به کار روند. این هم‌نشینی معنایی، ارتباط میان تلاش علمی و جهاد دینی را برجسته ساخته و نشان می‌دهد که از دیدگاه نویسنده، علم‌آموزی نیز نوعی جهاد محسوب می‌شود. نمونه دیگر از شبه مترادف در بیانیه، استفاده از واژگان مترادف برای "عقب‌ماندگی" است:

«انقلاب به یک انحطاط تاریخی طولانی پایان داد ... کشور که در دوران پهلوی و قاجار بشدت تحقیر شده و عقب‌مانده بود، در مسیر پیشرفت سریع قرار گرفت؛ در گام نخست، به رژیم واپس‌گرای ننگین سلطنت استبدادی پایان داد ...» (خامنه‌ای، بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

در این گزاره، نویسنده با استفاده از واژه‌های "عقب‌مانده"، "واپس‌گرا" و "انحطاط"، مفهوم رکود تاریخی ایران در دوران پهلوی و قاجار را تقویت کرده است. این کاربرد نه تنها انسجام متنی را حفظ کرده، بلکه از طریق ایجاد لایه‌های معنایی متنوع، به غیریت‌سازی از رژیم پهلوی و قاجار پرداخته و انقلاب اسلامی را نقطه عطفی در مسیر رهایی از این وضعیت معرفی می‌کند. جدول شماره ۳، نمونه‌هایی از شبه مترادف در بیانیه را مطرح می‌کند.

جدول ۳: مترادف در بیانیه گام دوم انقلاب

واژه	مترادف	واژه	مترادف
مبارزه	جهاد	واپس‌گرا	عقب‌ماندگی
پیکار	جنگ	انحطاط	عقب‌مانده
شیطان حرص	طمع و وسوسه	لجنزار	فساد
استکبار	تفرعون	تطاؤل	غارت
زورگویان	قلدران	عبرت	تجربه

بنابراین شبه مترادف در بیانیه گام دوم انقلاب، علاوه بر افزایش تنوع و انسجام متن، به برجسته‌سازی معنای خاص و القای پیام‌های ایدئولوژیک نیز کمک می‌کند. برخی از این واژه‌ها، مانند "لجنزار" که برای توصیف فرهنگ غربی استفاده شده است، دارای بار معنایی قوی‌تر و تصویرسازی ذهنی بیشتری نسبت به مترادف ساده‌تر "فساد" هستند. این انتخاب واژگانی، نشان‌دهنده نگرش نویسنده نسبت به مفاهیم مختلف است و نقش مهمی در بازنمایی گفتمان بیانیه دارد. در مجموع، شبه مترادف در این بیانیه نه تنها به انسجام متن کمک کرده، بلکه راهی برای تأکید بر مضامین کلیدی بیانیه و تقویت پیام‌های ایدئولوژیک آن بوده است.

واژگان شامل در بیانیه گام دوم انقلاب

شمولیت به معنای آن است که یک اسم می‌تواند چندین اسم دیگر را در بر گیرد و معنای آن‌ها را نیز شامل شود. به عنوان مثال، واژه «توتالیتریسم» مفاهیمی مانند «کمونیسم»، «فاشیسم» و «مارکسیسم» را در بر می‌گیرد. به بیان دیگر، شمولیت زمانی رخ می‌دهد که مفهوم یک کلمه بتواند معنای یک یا چند کلمه دیگر را نیز پوشش دهد (پالمر، ۱۳۷۴). برخلاف سایر عناصر انسجام‌بخش، این ویژگی در متن بیانیه مورد بررسی کمتر دیده می‌شود. هرچند بسامد پایین این نوع انسجام به ساختار کلی متن کمک کرده، اما در برجسته‌سازی گفتمان و ایدئولوژی نویسنده تأثیر کمتری داشته است. برای نمونه، آیت‌الله خامنه‌ای در بخشی از بیانیه بیان می‌کند: «دولت‌های استکباری ... نگاه کینه‌ورزانه و بدخواهانه‌ی رژیم‌های زورگو و قلدرهای باج‌طلب عالم علیه ملت‌های مظلوم و تحت ستم ... زلزله‌ی انقلاب، فرعون‌های زمان را که در بستر راحت آرمیده بودند، آشفته و بیدار کرد؛ دشمنی‌ها با همه‌ی شدت آغاز شد ... در برابر آن همه خصومت و شقاوت و توطئه و خباثت، امکان‌پذیر نمی‌شد» (خامنه‌ای، بیانیه: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). در اینجا، عبارت‌هایی مانند «رژیم‌های زورگو»، «قلدرهای باج‌طلب عالم» و «فرعون‌های زمان»، درواقع، تکرار مفهومی واژه‌ی شامل «استکبار» هستند که به آن ارجاع می‌دهند. این شیوه‌ی بیان چندین مزیت دارد: افزایش وضوح معنایی متن؛ جلوگیری از تکرار مستقیم واژه‌ی «استکبار» که می‌تواند متن را یکنواخت کند؛ افزودن لایه‌های معنایی جدید به واژه‌ی اصلی؛ ایجاد نمادپردازی،

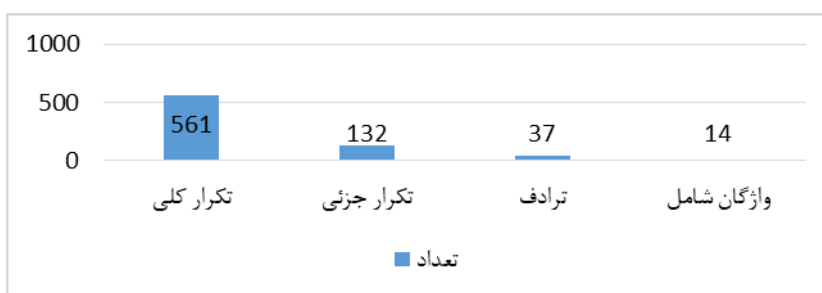
زیرا هر یک از این ترکیبات جنبه‌ای خاص از «استکبار» را برجسته می‌کنند: «رژیم‌های زورگو» نمادی از سرکوب، «قلدرهای باج‌طلب عالم» نمادی از استثمار و «فرعون‌های زمان» نمادی از خودکامگی و ستم هستند. استفاده از این ترکیبات به جای تکرار مستقیم واژه‌ی «استکبار» نشان‌دهنده‌ی گستره‌ی مفهومی این واژه در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای است. ایشان معتقدند که استکبار محدود به یک رژیم خاص نیست، بلکه در اشکال مختلف در طول تاریخ وجود داشته است. همچنین، این نوع کاربرد زبانی، حمایت ایشان از ملت‌هایی را نشان می‌دهد که در برابر ظلم و ستم ایستادگی کرده‌اند و بر توانایی آنان در تعیین سرنوشت خود تأکید دارد. در ادامه، همان‌گونه که واژه‌ی «استکبار» در مثال پیشین نقشی کلیدی در تبیین ایدئولوژی آیت‌الله خامنه‌ای داشت، واژه‌ی «دشمن» نیز نقش مشابهی در این متن ایفا می‌کند. «دشمن» به‌عنوان یک مفهوم محوری عمل کرده و شامل سایر مفاهیمی همچون «خصومت»، «شقاوت»، «توطئه» و «خباثت» می‌شود. این شمول معنایی به جای تکرار مستقیم واژه‌ی «دشمن»، به غنای زبانی متن کمک کرده و به نویسنده امکان پرداختن به ظرایف معنایی را می‌دهد. این ترکیب‌های واژگانی نشان‌دهنده‌ی گستره‌ی نگرش آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به مفهوم دشمن است. ایشان دشمن را محدود به یک فرد یا گروه خاص نمی‌دانند، بلکه آن را پدیده‌ای فراگیر تلقی می‌کنند که در اشکال مختلف وجود دارد. در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای، واژه‌ی «دشمن» برای توصیف جزئیات یک گونه‌ی خاص به کار می‌رود و تمامی صفات منفی و شرارت را در بر می‌گیرد. چیدمان واژگانی مانند «خصومت»، «شقاوت»، «توطئه» و «خباثت» در کنار واژه‌ی «دشمن» نه تنها به انسجام متن کمک می‌کند، بلکه سوییچ ایدئولوژیک آن را نیز برجسته می‌سازد. این ترکیب‌بندی نشان‌دهنده‌ی نگاه حساس آیت‌الله خامنه‌ای به مفهوم دشمن است. به نظر می‌رسد ایشان با بهره‌گیری از این واژگان، قصد دارند این انگاره را القا کنند که دشمن همواره مترصد فرصت برای آسیب زدن به جمهوری اسلامی است. از نظر ایشان، انقلاب اسلامی راهی برای رهایی از سلطه‌ی دشمن گشود، اما این به معنای نابودی کامل آن نیست و جمهوری اسلامی همچنان در معرض تهدیدهای او قرار دارد. در

جدول شماره ۴، برخی از نمونه‌های واژگان شامل در بیانیه‌ی «گام دوم انقلاب» ارائه شده است.

جدول ۴: برخی از واژگان شامل در بیانیه

واژه شامل	واژگان زیرمجموعه
استکبار	رژیم‌های زورگو/قلدرهای باج‌طلب عالم/فرعون‌های زمان
زمان	دیروز/امروز/آن روز/آینده
انقلاب	تحول/دگرگونی/قیام
سلاح	بالگرد/موشک/سیم‌خاردار/هواپیما/گلوله

نمودارهای زیر با بهره‌گیری از روش‌های آماری، بسامد انواع تکرار و تفاوت میزان فراوانی و درصد هر یک از عوامل تکرار در بیانیه گام دوم انقلاب را نمایش می‌دهند. به‌منظور دستیابی به نسبتی دقیق از فراوانی و درصد هر یک از این عوامل، پس از شمارش دقیق انواع تکرار در متن، بسامد هر نوع در مقایسه با سایر موارد محاسبه شده است.

شکل ۱. بسامد انواع تکرار

شکل ۲. نسبت هر یک از انواع تکرار

۵-۴-۲ تحلیل کارکرد تکرار در انسجام استدلالی بیانیه «گام دوم انقلاب»

نتایج حاصل از شمارش بسامد واژگان کلیدی، اگرچه تصویری کمی از میزان تکرار در متن ارائه می‌دهد، اما برای تبیین کارکرد گفتمانی تکرار کافی نیست. همان‌گونه که در مطالعات تحلیل گفتمان تأکید شده است، عناصر انسجامی زمانی معنا دار می‌شوند که در پیوند با ساختار استدلالی و جهت‌دهی معنایی متن تحلیل شوند (Fairclough, 1995; Baker, 2006). بر این اساس، تحلیل حاضر نشان می‌دهد که تکرار در بیانیه «گام دوم انقلاب» صرفاً ابزاری برای تأکید آماری نیست، بلکه نقشی بنیادین در سازمان‌دهی استدلال و بازنمایی ایدئولوژی ایفا می‌کند.

زنجیره‌های تکرار (repetition chains) در متن بیانیه به‌گونه‌ای سامان یافته‌اند که مسیر استدلال نویسنده را به‌صورت تدریجی هدایت می‌کنند. برای نمونه، واژه «انقلاب» در بخش‌های آغازین بیانیه عمدتاً در بافت توصیف تاریخی، ارزیابی عملکرد گذشته و تثبیت مشروعیت گفتمان به کار رفته است؛ درحالی‌که در بخش‌های پایانی، همین واژه در هم‌نشینی با مفاهیمی چون «آینده»، «پیشرفت» و «مسئولیت» ظاهر می‌شود. این جابه‌جایی بافتی نشان می‌دهد که تکرار، ابزاری برای انتقال متن از روایت گذشته به تجویز آینده است و انسجام استدلالی بیانیه را تضمین می‌کند. چنین کارکردی با دیدگاه هالیدی و

حسن همخوان است که انسجام را نه صرفاً ویژگی صوری متن، بلکه سازوکاری معنا ساز در سطح کلان می‌دانند (Halliday & Hasan, 1976).

از سوی دیگر، تکرار واژه «جوان» نقشی محوری در انسجام استدلال هنجاری بیانیه ایفا می‌کند. این واژه در متن، به صورت تدریجی از یک عنصر توصیفی به یک عنصر الزام‌آور تبدیل می‌شود؛ به گونه‌ای که مخاطب جوان از جایگاه مشاهده‌گر، به جایگاه کنشگر مسئول ارتقا می‌یابد. این فرآیند، نمونه‌ای از آن چیزی است که زبان‌شناسان نقش‌گرا از آن به عنوان پیوند میان انسجام زبانی و کارکرد ایدئولوژیک گفتمان یاد می‌کنند؛ جایی که ساختارهای زبانی، در خدمت بازتولید معنا و هنجارهای اجتماعی قرار می‌گیرند (Fairclough, 1996).

در این چارچوب، تکرار نه تنها موجب پیوند بندها و بخش‌های مختلف متن می‌شود، بلکه به انسجام استدلالی بیانیه نیز شکل می‌دهد. به بیان دیگر، تکرار واژگان کلیدی، چارچوب معنایی واحدی ایجاد می‌کند که در آن، گزاره‌های توصیفی، ارزیابی‌های ارزشی و تجویزهای هنجاری به صورت منسجم به یکدیگر متصل می‌شوند. این یافته با پژوهش‌های اخیر در حوزه انسجام واژگانی هم‌راستا است که نشان می‌دهند تکرار، یکی از ابزارهای اصلی در سازمان‌دهی استدلال و ارتقای کیفیت متنی در گونه‌های مختلف گفتمان است (Baker, 2006; Sihombing et al., 2024).

در نتیجه، می‌توان گفت که تکرار در بیانیه «گام دوم انقلاب» صرفاً یک پدیده زبانی نیست، بلکه سازوکاری گفتمانی برای مشروعیت‌بخشی، جهت‌دهی معنایی و تثبیت ایدئولوژی محسوب می‌شود. از این منظر، تکرار را باید یکی از مؤثرترین ابزارهای زبان‌شناختی در ایجاد انسجام استدلالی و بازنمایی گفتمان انقلاب اسلامی دانست.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از چارچوب نظری زبان‌شناسی نقش‌گرا و بر مبنای نظریه انسجام هالیدی و حسن، به تحلیل مؤلفه انسجامی «تکرار» در بیانیه «گام دوم انقلاب» پرداخت و نشان داد که تکرار در این متن، صرفاً ابزاری برای پیوند اجزای زبانی نیست، بلکه به‌مثابه سازوکاری گفتمانی در بازنمایی معنا، استدلال و ایدئولوژی نویسنده عمل می‌کند. یافته‌ها حاکی از آن است که آیت‌الله خامنه‌ای، به‌عنوان نویسنده بیانیه، با به‌کارگیری هدفمند انواع تکرار-اعم از تکرار مستقیم، جزئی (اشتقاقی)، مترادفی و واژگان شامل-موفق به خلق ساختاری منسجم، جهت‌مند و گفتمان‌ساز شده است. تحلیل زنجیره‌های تکرار نشان می‌دهد که واژگان پرتکراری همچون «اسلام»، «انقلاب»، «جوان» و «تمدن نوین اسلامی»، در تعامل با شبکه‌های معنایی مترادف و واژگان فراگیر، نظامی معنایی ایجاد کرده‌اند که ضمن تقویت انسجام درونی متن، مفاهیم محوری بیانیه را به‌صورت تدریجی و هدفمند در ذهن مخاطب تثبیت می‌کند. این سازوکار، تکرار را از سطح تأکید آماری فراتر برده و آن را به ابزاری برای ایجاد انسجام استدلالی و جهت‌دهی هنجاری متن بدل ساخته است. از این منظر، تکرار در بیانیه «گام دوم انقلاب» نه‌تنها موجب پیوستگی واژگانی و معنایی متن می‌شود، بلکه در خدمت مشروعیت‌بخشی گفتمان انقلاب اسلامی و سازمان‌دهی رابطه میان گذشته، حال و آینده قرار می‌گیرد. این امر، پیوند ناگسستنی میان زبان، ایدئولوژی و ساختار قدرت را در متون سیاسی-راهبردی برجسته می‌سازد. درنهایت، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رویکرد انسجام‌محور هالیدی و حسن، ظرفیت تحلیلی بالایی برای بررسی متون سیاسی دارد و امکان پیوند نظام‌مند میان ساختار زبانی، انسجام استدلالی و ایدئولوژی را فراهم می‌سازد. ازاین‌رو، نتایج این تحقیق می‌تواند به‌عنوان الگویی روشمند برای تحلیل سایر متون سیاسی و گفتمانی، به‌ویژه در حوزه تحلیل گفتمان سیاسی جمهوری اسلامی ایران، مورد استفاده قرار گیرد.

فهرست منابع

- احمدی، علیرضا و استواری، اصلان. (۱۳۹۰). انسجام متنی ابزاری زبان‌شناسی برای شناخت سبک‌های ادبیات فارسی، فصلنامه مطالعات زبانی و بلاغی، ۲ (۳): ۷-۲۰.
- اسکندری نسب، محمد. (۱۴۰۱). تحلیل محتوای بیانیۀ گام دوم انقلاب، با تأکید بر وظایف راهبرد عمل جوانان در گام دوم انقلاب. دولت پژوهی ایران معاصر، ۸ (۱): ۷۲-۴۱.
- آفاگل زاده، فردوس و مریم سادات غیاثیان. (۱۳۸۶). رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی. مجله زبان و زبان‌شناسی، شماره ۵: ۳۹-۵۸.
- آفاگل زاده، فردوس. (۱۳۹۱). توصیف و تبیین ساخت‌های زبانی ایدئولوژیک در تحلیل گفتمان انتقادی. جستارهای زبانی، ۳ (۲): ۱-۲۶.
- آفاگل‌زاده، فردوس و همکاران. (۱۳۸۹). کارآمدی الگوی تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف در نقد و ارزیابی برابرها در متون ترجمه‌شده «خواهران» اثر جیمزجویس، جستارهای زبانی، ۱ (۳): ۱-۲۴.
- آفاگل‌زاده، فردوس. (۱۳۸۵). کاربرد آموزه‌های تحلیل گفتمان و کاربردشناسی در تعیین شاخص‌های متون علمی. کتاب درسی دانشگاهی (۱): ساختار و ویژگی‌ها. اولین همایش بین‌المللی «کتاب درسی دانشگاهی». تهران: سمت.
- امیری خراسانی، احمد و علی نژاد، حلیمه. (۱۳۹۴). بررسی عناصر انسجام متن در نفثة‌المصدر بر اساس نظریة هالیدی و حسن. متن پژوهی ادبی، ۱۹ (۶۳): ۷-۳۱.
- پالمر، فرانک. (۱۳۷۴). نگاهی تازه به معناشناسی. ترجمه کوروش صفوی، تهران: نشر نو.
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۷). «بیانیۀ گام دوم» خطاب به ملت ایران.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۸۳). زبان‌شناسی نظری: پیدایش و تکوین دستور زایشی، ویراست دوم، تهران: انتشارات سمت.
- سیدقاسم، لیلا. (۱۳۹۶). بلاغت ساختارهای نحوی در تاریخ بیهقی، تهران: هرمس.

- سیدی، سیدمهدی، معصومه جان‌نثار و احسان شریفی پور. (۱۴۰۱). بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و نقشه راه علمی کشور (دیدگاه). فرهنگ و ارتقای سلامت، ۶(۲): ۲۳۷-۲۲۸.
- شاکردوست، فاطمه و حسینی، محمدعلی. (۱۳۹۹). مطالعه ساختاری بیانیه گام دوم انقلاب با تأکید بر تقابل‌های دوگانه. فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۹(۴): ۲۱۵-۲۴۲.
- شنو، رجاء عبدالعزیز و جودت، ابراهیم. (۲۰۱۹ م). الاتساق، مجله جامعه البعث، المجلد ۴۱، العدد ۶۹: ۱۲۹-۱۶۱.
- عطایی، عرفان. (۱۴۰۳). تحلیل گفتمان بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با استفاده از رهیافت گفتمان انتقادی فرکلاف، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه یزد.
- فرج، حسام احمد. (۲۰۰۷ م). نظریه علم النص، قاهره: مکتبه الآداب.
- فرع شیرازی، سید حیدر، قهرمانی مقبل، علی‌اصغر و توانا، فاطمه. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی تنابع‌اضافات در زبان و ادب عربی و فارسی. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۸(۱): ۲۳۸-۲۱۵.
- قجری، حسینعلی و جواد نظری. (۱۳۹۲). کاربرد تحلیل گفتمان در تحقیقات اجتماعی، تهران: جامعه‌شناسان.
- گلشائی، رامین. (۱۳۹۲). ارزیابی نظریه‌های انسجام و پیوستگی متنی: به سوی چارچوبی برای ارزیابی خوانش‌پذیری در سطح گفتمان. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۱۷(۳۱): ۳۱-۵۷.
- لاج، دیوید، فاولر، راجر و یاکوبسن، رومن. (۱۳۹۴). زبان‌شناسی و نقد ادبی، ترجمه خوزان، مریم و پاینده، حسین، تهران: نشر نی، چاپ پنجم، ویراست دوم.
- مرآت، مرجان. (۱۳۹۰). انسجام واژگانی در قرآن، پژوهش‌های قرآنی، شماره ۶۵ و ۶۶: ۲۶۹-۳۳۳.
- میراحمدی، سیدرضا و آقاجانی، مریم. (۱۳۹۶). عناصر برجسته انسجام در بانیه متنبی بر اساس نظریه هلیدی. زبان و ادبیات عربی، ۹(۱۷): ۲۳۳-۲۶۶.

- نظری، علیرضا. (۱۳۸۹). کارکرد عوامل انسجام متنی در خطبه‌های نهج‌البلاغه (بر اساس الگوی نقش گرای هالیدی): دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، رساله دکتری زبان و ادبیات عربی.
- Baker, P. (2006). *Using corpora in discourse analysis*. London: Continuum
- Fairclough, N. (1996). *Language and Power*. NewYork: Longman Inc
- Halliday, M.A.K. & Ruqaiye Hassan. (1976). *Cohesion in English*. London: longman
- Malah, Z. (2020). *Revised model of lexical cohesion and its role in text quality across genres*. *International Journal of Linguistics and Communication*, 8(2), 46–61.
- Martin, P. T. (2024). *Investigating Lexical Cohesion in Discourse Studies: Theoretical Insights and Real-World Implementations*. *Research Journal of Literature, Languages and Linguistics*, 11(4), 9–28.
- Sihombing, I., et al. (2025). *An analysis of lexical cohesion on the students' writing*. *Alacrity: Journal of Education*, 5(3), 370–381.